

Değişen Saraybosna'da Eğitim: Avusturya-Macaristan Dönemi Eğitim Kurumları 1878-1918

Ayşe Zişan Furat

İstanbul, Kayihan Yayınları, 2021, 93 sayfa, ISBN: 978-625-7444-16-3.

Gülten HALİLOĞLU*

Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) ve savaşın neticesinde imzalanan Ayastefanos (Yeşilköy) Anlaşması, Bosna-Hersek ve Osmanlı Devleti için yeni dönemlerin başlayacağını ilk işaretlerini veren tarihtir. Anlaşmada, büyük bir bölgenin Bulgaristan'a verilmesi tasarlanmıştır. Bu tasarı nedeniyle Balkanlarda Rus nüfuzun artmasına zemin hazırlayan konjonktürel durum, diğer devletler arasında hoşnutsuzluğa yol açtığından yeni bir tasarı arayışına girilmiştir. Sonuç itibarıyla, anlaşmanın büyük devletlerin arzu ettiği neticeyi sağlamaması sebebiyle Berlin Kongresi düzenlenmiş ve kongrede Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i işgal etmesine olanak tanıyan madde oluşturulmuştur. Nitekim Avusturya-Macaristan yönetimi, Berlin Kongresinin 25. maddesine dayanarak Bosna-Hersek'i 1878 yılında işgal etmiştir.¹⁰

Avusturya-Macaristan yönetiminin Bosna'yı işgal etmesinin altında, güneydoğu sınırında ekonomik ve siyasi yönden atılım yapabileceği olanakların olması, bir Slav devletinin kurulmasının engelleneceği düşüncesi, doğal kaynaklara sahip bir bölgeye egemen olmanın imparatorluğa kazandıracığı avantajlar gibi çeşitli etkenler bulunmaktadır. Özellikle Dış İşleri Bakanı Kont Gyula Andrassy, Avrupa'da barışı

* Dr., İstanbul, ORCID:0000-0002-5663-3611, g.haliloglu@hotmail.com

¹⁰ Aydın Babuna, *Bir Ulusun Doğuşu: Geçmişten Günümüze Bosnaklar*, Çev. Hayati Torun, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2012, s. 22-23.

tesis etmenin ve Avusturya-Macaristan'ın çıkarlarını elde etmenin tek yolu olarak Bosna-Hersek'te istikrar sağlamak gerektiğini savunmuştur.¹¹

Yaşanan yeni siyasî konjonktürel durumlar neticesinde Osmanlı Devleti ve Bosna'nın yolları ayrılmıştır. Bölgede tarihin olağan akışı içinde olaylar böyle cereyan etmiş olsa da, yaşanan tüm gelişmeler ve anlaşmalardan ziyade, yöneten ve yönetilen arasında bağların olabileceği Bosna gibi bölgelerin olduğunu belirtmek gerekir. Tüm bu süreçte Osmanlı Devleti ile aralarında tarihî ve kültürel yönlerden bağ bulunan Bosna-Hersek halkının ve bilhassa Müslümanların, asırlarca süren Osmanlı egemenliğinden sonra yeni bir monarşinin, özellikle de daha önce aşına olmadıkları bir yapının çatısı altında olmak istemedikleri bilinmektedir. Bu nedenle kendi aralarında örgütlenmiş ve Bosna'nın işgaline karşı bir müddet direnmişlerdir. Ancak Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek üzerindeki işgali başarılı olunca, bu yeni ikili monarşi sistemi, Bosna-Hersek'te altyapıdan eğitime kadar çeşitli pek çok alanda çalışmaların temellerini atmaya başlamıştır. Bosna-Hersek üzerinde çalışmaları bulunan, İstanbul Üniversitesinde öğretim üyesi ve Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Ayşe Zişan Furat'ın kaleme aldığı *Değişen Saraybosna'da Eğitim: Avusturya-Macaristan Dönemi Eğitim Kurumları 1878-1918* adlı eserde, Osmanlı dönemi sonrasında yönetimi ele alan Avusturya-Macaristan'ın Bosna'da uygulamaya koyduğu eğitim politikası tetkik edilmiştir.

Devletlerin oluşturduğu politikalar ve politikaların uygulanma şekli, “devlet aklı” denilen kararlar hakkında ipuçlarının yakalanmasına olanak tanımaktadır. Bu ipuçlarını yakalayarak söz konusu eserde sunan Furat, Avusturya-Macaristan'ın üzerinde özellikle çalıştığı ve uygulamaya koyduğu bu yeni eğitim politikasıyla bölgenin dönüştürülmeye çalışıldığı görüşündedir. Eserde, Avusturya-Macaristan yönetiminin eğitim politikasının temelinde, Osmanlı döneminden kalan eğitim kurumlarını *Batılı* standartlara uydurma ve Bosna-Hersek'te yaşayan tüm kimlikleri ortak bir paydada buluşturmaya amaçlayan *Bosnalı* yetiştirme programı olduğunu vurgulamıştır. Furat'ın deyişiyle, bölgede “*Avrupa'da bir Doğu, Bosna'da bir Batı oluşturmaya çalışan Avusturya-Macaristan idaresi*” bulunmaktadır (s. 78). Bu nedenle Avusturya-Macaristan yönetimi, kendi imparatorluğundaki eğitime benzer bir eğitim politikasını Bosna-Hersek'te de izlemeye çalışmıştır. Eğitimle dönüşümün gerçekleştirilmeye çalışıldığı Bosna'daki bu dönemi anlamak için bölgede bulunan ve 2010-2015 yılları arasında Saraybosna'da yapmış olduğu arşiv ve kütüphane araştırmaları neticesinde eserini kaleme alan Furat, çalışmanın ana kaynaklarını, istatistiklere ve Avusturya-Macaristan yönetiminin yayımladığı kanunlara dayandırmıştır. Eser, çalışılan bölgenin dillerinden biri olan Boşnakçanın kullanılmasının yanı sıra İngilizce ve Almanca dillerinden çeşitli kaynaklara da yer verilerek zenginleştirilmiştir. Dört bölümden oluşan eser, “Bosna'nın Avusturya-Macaristan Tarafından İşgali (1878)”, “Avusturya-Macaristan'ın İdare Politikası ve Eğitim”, “İşgal Öncesinde Bosna'da Eğitim ve Saraybosna'da Bulunan

¹¹ Mustafa Imamović *Historija Bošnjaka* Boşnjačka Zajednica Kulture Preporod, Matični Odbor, Sarajevo 1997, s. 345-346.

Eğitim Kurumları” ve “Avusturya-Macaristan İdaresinin Saraybosna’da Açtığı Eğitim Kurumları” şeklinde dört ana başlık hâlinde ele alınmıştır.

Avusturya-Macaristan yönetiminin Bosna ve Hersek’teki eğitimle ilgili uygulamalarına değinmeden ve Furat’ın eserini irdelemeden önce, bölgenin etnik çeşitliliğe sahip olduğunu hatırlatmak yerinde olacaktır. Farklı kimlik sahiplerinin bir arada yaşadığı bölgede, etnik kimlikler *din* üzerinden şekillenmiştir. Zira Bosna-Hersek’in nüfusu, Sırp-Ortodoks (% 42.88), Müslüman-Boşnak (% 38.73), Hırvat-Katolik (% 18.03) ve Yahudilerden (% 0.3) oluşan kozmopolit bir yapıya sahipti (s. 22-23). Etnik çeşitlilikten dolayı bölge hâlihazırda hassas dengeler üzerine kuruluydu. Bu nedenle Avusturya-Macaristan yönetimi, bölgeyi iyi tahlil etmeye çalışmış ve yeni uygulamalarında bu hassasiyeti gözetmiştir. Bölgedeki hassas dengeler nedeniyle Bosna halkının Osmanlı Devleti ile olan bağlarının devamlılığının sağlanmasına dikkat edildiği gibi, Osmanlı’dan kalan idari kurumlarda da pek değişikliğe gidilmemiştir. Kurumlarda büyük bir değişikliğe gidilmemesine rağmen, Müslümanlar söz konusu olduğunda yapılmış olan ince bir ayırım yine de dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu noktada Avusturya-Macaristan yönetiminin Sırp-Ortodoks ve Hırvat-Katolik okullarını kendi oluşturmaya çalıştığı eğitim politikası çerçevesinde yeni kurumlara uyarladığını, Müslüman kimlik sahiplerinin okullarına ise çekinceli yaklaştığını ve aşamalı değişime (s. 41) gittiğini belirtmek gerekir. Bölgedeki etnik kimlik çeşitliliğini göz önünde bulunduran ve kendisi de çok uluslu bir devlet olan Avusturya-Macaristan yönetiminin, asıl amaçladığı eğitim modeli ise farklı dinlere mensup olan tüm kimlik sahiplerinin bir arada eğitim alabileceği *mezhepler üstü* ilköğretim yapısıdır. Bölge dinamiklerinin farkında olan Avusturya-Macaristan yönetimi, bu politika aracılığıyla, çok uluslu bir bölge olan Bosna’nın etnik kimlik mozaiğinden olumsuz yönde etkilenmemek ve bölgedeki etnik dengeyi sağlamak için uğraşmıştır. Bunun yanı sıra Avusturya-Macaristan yönetiminin eğitim konusunda sadece öğrenci merkezli hareket etmediği, kamuoyunun genelinin eğitim seviyesinin artmasını istediği de bilinmektedir. Bunun için toplumdaki genel okuryazar oranını arttırmayı hedeflediğinin de altını çizmek gerekir. Zira bu konuda öncelikli olarak okuma yazma kursları açılmış ve söz konusu eğitim programı için ilk adım atılmaya başlanmıştır. Bunun yanı sıra askerî birliklerden sağlanan öğretmenler aracılığıyla da ilkokulların açılması düşünülmüştür (s. 41-42). Eğitim için açılan okulların sayısının ve okul çeşitliliğinin aşama aşama anlatıldığı Furat’ın eserine bakıldığı zaman, Avusturya-Macaristan yönetiminin eğitim konusunda titiz bir çalışma içerisinde olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Furat’ın kaleme aldığı eserin birinci bölümünde, Bosna’nın Avusturya-Macaristan tarafından işgaline değinildikten sonra yeni yönetimin, “(Bosnalıların) kanun ve kurumlarının keyfi bir şekilde yok edilmeyeceği, adet ve geleneklerinin korunacağı” garantisini vermesine rağmen dinî otoritelerin yerleşmesi konusuna özellikle Müslümanların ve Sırpın karşı çıktığı anlatılmıştır. Avusturya-Macaristan yönetimi tarafından bazı yatırımlar yapıldığından da (demir yolu ağı, çiftliklerin kurulması, yer altı kaynaklarının çıkarılması vb.) kısaca söz edilmiştir (s. 16-17).

Avusturya-Macaristan'ın idare politikası ve eğitiminin ele alındığı ikinci bölümde ise eğitim konusuna geçiş yapılmış ve mezhepler üstü bir eğitim anlayışının benimsendiğinden bahsedilmiştir. Bosna'da bir değişim ve dönüşümü beraberinde getireceği anlaşılan ve farklı dinî kimlik sahiplerinin bir arada okumalarını teşvik eden bu eğitim anlayışı açıklanmıştır. Çalışmanın bu bölümünde, Bosna-Hersek ve Saraybosna'daki farklı dinî kimliklere sahip grupların sayısı ve bununla ilgili tablo, okurların dikkatine sunulmuştur. Bu sayılara bakıldığında, Avusturya-Macaristan'ın "mezhepler üstü" eğitim modeli tasarlama nedeni daha iyi anlaşılacaktır. Zira bölge, etnik kimlik çeşitliliğine sahip bir mozaik görünümünde olduğundan din ayrımı gözetmeyen bu eğitim politikasıyla halkın ortak paydada buluşturulması hedeflenmiştir. Bu politika *Bošnjanstvo* olarak isimlendirilen ve Bosnalı olma ideolojisine hizmet eden, teritoryal aidiyeti oluşturmaya çalışan bir politika olarak tasarlanmıştır (s. 25).

İşgal öncesinde Bosna'da eğitim ve Saraybosna'nın son dönemlerde mevcut olan eğitim kurumlarının anlatıldığı üçüncü bölümde ise Osmanlı Devleti'ne ait olan sıbyan mektepleri, rüştiyeler (ortaokul) ve idadiler (lise) hakkında bilgi verilmiştir. 1877 yılına ait olan ve okullarla paylaşılan bir veriye göre, bu tarihte Bosna vilayetinde 34 medrese, 17 rüştiye ve 805 mektep bulunmaktadır. Saraybosna'da ise 1 rüştiye, 1 idadî, 7 medrese, 40 sıbyan mektebi, 7 gayrimüslim mektebi ve 1 dârülmualimîn (öğretmen okulu) mevcuttur (s. 35). Avusturya-Macaristan yönetimi, Osmanlı Devleti'nden kalan bu okulları dönüştürerek kullanmaya devam etmek istemiştir. Ancak daha önce de zikredildiği gibi, dinî etnik kimlik bazında kurulmuş olan okulların hepsinde aynı şekilde değişime gidilmediği görülmektedir. Yönetim, bilhassa Müslümanlar dışındaki etnik grupların okullarını baz alarak, bunları özel okullarla konfesyonel okullar şeklinde ikiye ayırmış ve kendi okullarına benzer şekilde adapte etmiştir. Avusturya-Macaristan yönetimi, Müslümanların okullarını ise nevi şahsına münhasır okullar olarak değerlendirmiş ve bu okulları gözlemlemeye devam etmiştir (s. 35-36).

Eserin ana noktasını teşkil eden, Avusturya-Macaristan yönetiminin açtığı okulların ele alındığı son bölümde ise okuma yazma kursları, halk okulları-ilkokullar (volksschulen/narodne osnovne škole), ortaokullar (die mittelschulen/srednje škole) ve meslek okulları tanıtılmıştır. Eserde verilen bilgiye göre, ortaokullar gimnazyumlar (die gymnasien/gimnazije), realschule'ler (die realschulen/realke), yüksek kız okullarından (die höheren madchenschulen/više dijevojačke škole) oluşmaktadır. Meslek okulları ise Saraybosna Avusturya-Macaristan Askerî Erkek Yatılı Okulu (das k. und k. militaerknabens Pensionat/vojni djecacki pansionat), ticaret okulları (die handelsschulen/trgovačke škole), zanaatkârlık okulları (die handwerkerschulen/zanatlijske škole), teknik okullar (die technische mittelschule/tehnička srednja škola), öğretmen okulları (die lehrer-und lehrerinnenbildungsanstalten/učiteljske škole), din eğitimi/din görevlisi yetiştirme kurumlarından (Saraybosna Roma-Katolik Papaz Okulu-Römisch Katholisches Priesterseminar in Sarajevo/Isusovačko Rimokatoličko Sveceničko Sjemenište u Sarajevu, Reljevo Sırp Ortodoks Teoloji Okulu das Orthodoxe Priesterseminar/Srpsko Pravoslavna Bogoslovija u Reljevu, Şeriat Hâkimleri Okulu/Mekteb-i Nüvvab/Scheriat Richtersschedule/Şerijatska Sudačka Škola) oluşmaktadır.

Furat'ın hazırladığı bu çalışmada, Avusturya-Macaristan yönetimindeki okulların ders programlarına, okullara giden öğrencilerin sayılarına, bu öğrencilerin dinî kimliklerine ve yıllar içinde okullara katılım gösteren öğrencilerin verilerine yer verilmiştir. Okulların ders programları incelendiğinde ise Avusturya-Macaristan yönetiminin Bosna'da eğitim konusunu ciddi şekilde ele aldığı görülmektedir. İlk adımda okuma yazma kurslarına önem verilmekle birlikte ilkokullara da aynı önem verilmiştir. Furat'ın hazırladığı eserin ışığında Avusturya-Macaristan yönetiminin, ilkokulları üç şekilde kategorize ettiği (genel ilkokullar: allegemeine elementarschulen, konfesyonel ilkokullar: konfessionelle volksschulen, özel ilkokullar: private volksschule) öğrenilmektedir. Bunlardan ilki mezhepler üstü okul türü iken ikincisi dinî nitelikleri haizdir. Özel okullar ise giderleri özel kişi veya gruplara ait olan okullardır. Dinî nitelikler taşıyan okullar içerisinde Sırp-Ortodoks, Roma-Katolik, Protestan ve Yahudi kimliklerine ait gruplar bulunurken; Müslümanlar ayrı tutulmuş ve onların okulları bu grupta yer almamıştır. Müslüman ailelerin çocuklarının öğrenim gördüğü okullar olan mektep ve rüştiyeler, Avusturya-Macaristan yönetimi tarafından ayrı bir sınıflandırmaya tabi tutulmaya devam etmiştir (s. 52).

Furat'ın eserinde eğitime yönelik çalışmalar incelendiğinde, işgal ettiği Bosna-Hersek topraklarını kendi imparatorluğuna entegre etmeyi amaçlayan Avusturya-Macaristan yönetiminin, eğitim politikasının geniş bir yelpazeye sahip olduğunu söylemek mümkündür. Zira topluma gerekli olan, zanaatkarlar gibi meslek ustalarından teknik elemanlara, öğrencileri eğitecek öğretmenlere kadar toplumun tüm kesimine fayda sağlayacak elemanları yetiştirmek için her açıdan kapsamlı bir eğitim sistemi oturtulmaya çalışılmıştır. Avusturya-Macaristan yönetimi bunu sağlamak için, meslek edindirmeye yönelik temel eğitimi bir tercih olarak sunmasının yanında üniversite eğitimine hazırlayan üst segmentte bir eğitim seçeneği de sunmaktadır. Bu açıdan, özellikle gimnazyumlarda (die gymnasien/Gimnazije) ve realschule'ler (die Realschulen/Realke) eyalet dili dışında farklı dil dersleri de bulunmaktadır. Bunlardan en ilginç ve özellikle dikkat çeken, Eyalet Yüksek Gimnazyumunda eyalet dilinin dışında verilen dil dersleridir. Almanca, Eski Arapça ve Yunanca dışında Latince dersi de öğrencilere opsiyon olarak sunulmuştur. Avusturya-Macaristan yönetiminin açtığı gimnazyumlar, öğrencilere yüksek kalitede eğitim ve kültür sunarak onları üniversite eğitimine hazırlamak amacıyla oluşturulan kurumlar olduğundan, bu şekilde çeşitli dil derslerinin olması normal karşılanmaktadır. Furat, bu okula (gimnazyum) ilginin ve katılımın alandaki araştırmacılar tarafından merak edilmesi durumunda, araştırmacıların mukayese yapabilmesi için yıllara göre öğrenci sayılarını gösteren verilere yer vermiştir. Buna göre Boşnak-Müslüman, Sırp-Ortodoks, Hırvat-Katolik, Yahudi ve diğer dinlere mensup olanların da yer aldığı Eyalet Yüksek Gimnazyumuna devam eden öğrenci sayısına bakıldığında, 1879 yılından itibaren 1904-1905 eğitim öğretim yılına gelene dek her yıl öğrenci sayısının arttığı görülmektedir. Düşen öğrenci sayısı 1913-1914'te tekrar artmışsa da, 1915-1916'da öğrenci sayısı neredeyse yarı yarıya düşmüştür. Genel itibarıyla öğrenci sayılarında artışın görüldüğü bu okullarda, öğrencilere sunulmakta olan eğitime ilgi olması üzerine Mostar ve Tuzla'da da yüksek gimnazyum, Bihaç'ta ise bir alt kademe gimnazyum açılmıştır. Eyalet Yüksek Gimnazyumunda dil

dersleri olduğu gibi, realschule'lerden Banja Luka Yüksek Devlet Realschule'sinin ders programına bakıldığında da yabancı dil derslerinin olduğu, eyalet dili dışında Almanca ve Fransızca derslerinin verildiği görülmektedir. Bu derslerin yanı sıra bu okullarda doğa bilimleri, coğrafya, tarih, matematik, din bilgisi, beden eğitimi ve felsefeye giriş gibi temel dersler de yer almıştır (s. 62). Ancak burada realschule'lerin, gimnazyum gibi üniversite eğitime hazırlamak için değil, teknik eğitim kurumlarına hazırlık için kurulduğunu belirtmek gerekir.

Yüksek gimnazyum ve yüksek realschule'ler kadar önemli diğer okullar ise öğretmen okullarıdır (die lehrer-und lehrerinnenbildungsanstalten/učiteljske škole). Öğretmen okulları yeni nesilleri yetiştirecek öğretmenleri ortaya çıkarması bakımından özel öneme sahiptir. Bununla birlikte özel öneme sahip olması gereken bir nokta daha bulunmaktaydı. Avusturya-Macaristan yönetiminin uygulamaya koyduğu eğitim politikası neticesinde genel olarak okulların sayısında artış yaşanırken uzman kadrosunda eksiklik ortaya çıkmıştır. Bu açığı bir an önce kapatmak amacıyla yeni uzmanların yetişmesi ve açılan okullara öğretmen olarak gönderilmesi gereken kişiler gerekiyordu. Bu nedenle 1882 yılında Saraybosna'da Yardımcı Öğretmen Yetiştirme Kursu (Aushilfslehrerbildungskurs/Obrazovaliste za Pomoćne Učitelje) da açılmıştır. Üç yıllık bir eğitimin verildiği okula kabul edilebilmek için eyalet dilinde okuma yazma bilmek, hesap yapabilmek, 16 yaşını doldurmak, ahlaki bir hayat tarzı yürüttüğünü belgeleyerek okula sunmak gibi bazı prosedürler bulunmaktaydı. Medreselerden mezun olan öğrenciler de bu kurslara devam edebilme hakkına sahipti (s. 69). Bununla birlikte Saraybosna'da 1911 yılında kızlar için de bir öğretmen okulu açılmış (Landes-Lehrerinnenbildungsanstalt) ancak okulun adı değiştirilerek, erkekler için pedagoji okuluna (Muška Preparandija u Sarajevu) dönüştürülmüştür. Öğretmen okullarının ders programına bakıldığında ise gimnazyumlar ve realschule'ler gibi dil eğitime yönelik seçeneklerin olmadığı, sadece eyalet dili ve Almanca derslerinin olduğu görülmektedir. Bununla birlikte öğretmenlerin matematik, doğa bilimleri, tabiat tarihi derslerinin yanı sıra pedagoji, keman, piyano, org dersleri de aldığı göze çarpmaktadır (s. 70). Kızlar için açılan öğretmen okulunun (Landes-Lehrerinnenbildungsanstalt) yanı sıra yüksek kız okullarının (die höheren madchenschulen/više dijevojačke škole) açılmış olması, Avusturya-Macaristan yönetiminin eğitim hedeflerinin arasında toplumdaki kadınların da olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. Kadınların toplumsal hayata karışmasını ve maddi kazanç temin etmelerini sağlayan bu okullarda Müslümanlar haricindeki diğer kimlik sahiplerinin kız çocukları okumuştur. Bu kız okullarındaki öğrenci sayısında da zaman içinde artış yaşandığı görülmüştür. Bununla birlikte Avusturya-Macaristan idaresi, pragmatik yarar sağlayan okullara da bilhassa önem vermiştir. Örneğin Balkanlarda açılan okulların ilk örneklerinden sayılabilecek teknik okullar (die technische mittelschule/tehnička srednja škola) açılmış ve teknik hizmet sağlayan gençlerin yetişmesini hedefleyen bu okullarda ölçüm, madencilik ve ormancılık gibi dersler okutulmuştur. Keza ticaretin geliştiği iller için açılan ve ticaret kanunu, muhasebe gibi derslerin okutulduğu ticaret okulları (ide handelsschulen/trgovačke škole) ya da el becerisi kazandırmak amacıyla önce demircilik, vagon tamirciliği gibi uzmanlık alanları olan ve sonra

zanaatkârlık okullarına (die handwerkerschulen/zanatlijske škole) (s. 66-67) dönüştürülen okullar da buna örnek teşkil etmektedir.

Bölge çalışmalarına özel önem veren ve Bosna-Hersek özelinde çalışan Furat'ın bahse konu eserinin yanı sıra Balkanlarla ilgili olarak *Gayr-i Müslim İdare Altında Müslümanların Din Eğitimi: Avusturya-Macaristan Dönemi Bosna 1878-1918* isimli kitabı da bulunmaktadır. Ayrıca Bosna ile ilgili olarak “Bosna-Hersek’te Okullarda Din Eğitimi”, “Osmanlı-Habsburg arasında yaşayan Türk Siyasal Kültürü: Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun İşgali Sonrasında Bosnalı Müslümanların Meşihat Makamı ile İlişkileri (1878-1909)”, “Bir Kültürel Dönüşüm Projesi: Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun Bosna-Hersek’teki Din ve Eğitim Politikası”, “Bağlılık ve Kopuş Arasında: Bosna’da Reis-ul Ulemalık Müessesinin Kurulması’nın Osmanlı’daki Yansımaları” isimli yayınları da kaleme almıştır. Furat’ın *Değişen Saraybosna’da Eğitim: Avusturya-Macaristan Dönemi Eğitim Kurumları 1878-1918* isimli eserine geri dönecek olursak; yazarın çalışmalarını arşiv kaynaklarına dayandırması, İngilizce ve Almanca gibi farklı dillerin yanı sıra bilhassa çalışmanın yapıldığı bölge dilinden kaynaklar kullanarak çalışmalarını zenginleştirmesi, Bosna özelinde birçok çalışmasının olması bu eserin de konu hakkında doğru ve net bilgilere erişilebilecek bir eser olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Balkanlar ve Bosna-Hersek özelinde çalışmalar yapan araştırmacıların, yazarın eserlerini okumaları ziyadesiyle önemlidir. Çalışmada tarihî olaylar hakkında kısaca bilgi verildikten sonra istatistiksel veriler tablolar hâlinde okurlara sunulurken, görsel hafızanın konuları kavramadaki avantajından faydalanılmış ve araştırmacıların nesnel bilgilere doğrudan ulaşması sağlanmıştır. Ayrıca birden fazla dilden kaynağın kullanılmış olması çalışmanın özgünlüğünü arttırmıştır. Bununla birlikte, Furat’ın Bosna-Hersek konusunu incelerken Boşnakça dilinden kaynaklar kullanmış olması, bölge çalışması yapmaya başlayan yeni araştırmacıların, çalıştıkları bölgenin dilini öğrenerek üretimde bulunmalarını ve saha araştırmalarına yönelmelerini teşvik etmektedir. Nitekim bölge çalışmaları yapan yazarın, çalışmalarında da bu hususun önemli bir veri sağladığı gözlenmektedir. Bunun yanı sıra yazarın yalın ve akıcı dili, konuları oldukça öz bir şekilde sunuşu araştırmacıların konuyu net bir şekilde kavramalarını sağlarken; zengin kaynaklar kullanması ise literatür taraması yapan araştırmacılar için eseri önemli bir kılavuz hâline getirmektedir. Sonuç olarak, yaptığı saha çalışması ve arşiv araştırmalarıyla bölge çalışmalarında oldukça önemli bir yeri dolduran Ayşe Zişan Furat’ın *Değişen Saraybosna’da Eğitim: Avusturya-Macaristan Dönemi Eğitim Kurumları 1878-1918* isimli eseri, alandaki araştırmacılar için bir başvuru kaynağı olarak literatürdeki yerini almıştır.